

Pázmány személyisége.

— **Kornis Gyula tanulmánya.** —

A budapesti *Pázmány Péter tudományegyetem* alapításának és megnyitásának háromszázadik évfordulóján *Kornis Gyula* a nagy bíboros lelkiiségének finom és plasztikus rajzával ajándékozott meg bennünket: *Pázmány személyisége*. (Budapest, Franklin Társulat, 1935. 66 old.). *Pázmány Péter* a *belső ember* teljes nagyságában lép elénk ebben a tanulmányban, mert *Kornis*, a lelki elemzésnek és a szellemi szerkezetekbe való beleélésnek mestere, ugyancsak értette a módját, hogy e ragyogó lélek minden vonását kidolgozza s érzékeltesse. Nem száraz életrajzot vagy szokványos jellemképet kapunk tőle. *Pázmány Péter* maga él ezeken a lapokon és édes-bús életének ezer fordulatában megmutatja, micsoda erők hullámzottak lelkében és mely elvek irányították cselekedeteit.

Kornis Gyula tanulmányának kiindulópontja: *«Micsoda szellemi alkat és ebbe beleépülő értékrendszer volt az, amely Pázmány Pétert a magyar történet egyik legnagyobb alkotó géniuszává avatja? Az egyéniség és személyiség fogalmát Kornis Gyula* imígy világítja meg, hogy biztos alapra fektethesse forrástanulmányokon nyugvó elemzéseit: *«Az egyéniség az embernek veleszületett, a természettől adott ösztönös lelki alkata, amely az én-től még kimunkálásra vár. A személyiség ellenben már az öntudatos objektív, időfelettinek érzett értékeket s ezekből következő célokat szabadon és felelősségérzéssel megvalósító egyéniség. Az ösztönös egyéniség a társadalomban, a másokkal való kölcsönhatásban akkor válik magasabbrendű érték és irányító tényezővé, ha a sze-*

mélyiség fokára emelkedik». A személyiség szellemi egész, benne a gondolkodás, érzelem és akarás egységesen értékekre irányul.

Pázmány Péter világfelfogásában a *katolicizmus metafizikai értéke* a tengely. Szellemissége a katolicizmus diadalának szolgálatában áll. Elsősorban az ész embere, de anélkül, hogy racionalista volna. «A tudomány logikai értékét alárendeli a vallás gyakorlati érdekének». És e célból cselekvésre, harcra vágyik. Szépen mondja *Kornis Gyula*: «Az Istent kereső lélek többnyire harcos természet: megvan benne a törekvés, hogy annak, amire belső vívódásában eljutott, másokat is részesévé tegyen». *Pázmány Péter* «először magyar katolikus kultúrát s ezen keresztül magyar katolikus köztudatot akar teremteni szellemi fegyverekkel». Legfőbb gondja tehát a magyar katolikus papság nevelése, külföldi ösztöndíjak sürgetése, a leánynevelés hangsúlyozása s végül az egyetem megalapítása.

Ezek a kulturális törekvések a katolicizmus értékrendszeréből táplálkoznak mindenek előtt. Másik kútfeje *igaz magyarsága*. A magyarság műveltségének megalapozása s a katolicizmus érdeke egyenrangú feladat az ő szemében, a katolicizmus és a magyarság érdeke összhangba olvad benne. *Kornis Gyula* tényekkel alátámasztott érvekkel bizonyítja *Pázmány Péter* egyoldalú értékelésének helytelenségét, amikor rámutat személyiségének két fővonására: *izzó vallásos érzésére s fajszeretetére*. Ezek a vonások fűtik, hevítik lelkét, amikor szerepet visz a török és német közt hánykódó politikában és az európai nagypolitikában. *Kornis Gyula* idevágó fejtegetéseiből egy nem eléggé hangsúlyozható időszerű gondolat és

egy érdekes időszerű tény kap meg. A gondolat: «A harmincéves háborút a népek ugyanazokból a lelki indítékokból alig tudták abbahagyni, mint majdan három század multán a világháborút. S ha akkor Pázmány a keresztény vallás közös ellenségének, a nevető harmadiknak, a töröknek hasznára célzott: *a nemrég lezajlott világháború ugyancsak a keresztény civilizáció ellenségének, a bolsevizmusnak malmára hajtja a vizet*». A tény: Pázmány Péter akkoriban valósággal népszövetségi tervezetel dolgozott ki a széttagoaltság s a töröknek Európából való kiűzésére. Védő- s támadószövetség megszervezésére gondolt. Utópia volt, de a magyarság javára gondolta ki. «Az utókor számára Pázmány hazafias érzésének meghatározó történeti dokumentuma».

Pázmány Péter politikai s egyéb sikereinek egyik alapja *emberismerete* volt. «A politika vála a veleszületett tapintat és lelki bánásmód területe.» «Pázmány személyiségében a taktikai ügyesség a politika terén sem ment át a kétszínűségbe és ravaszágba, az óvatosság a fortélyosságba, az emberekre gyakorolt szuggesztívó a szándékos becsapásba, a jogosult becsavágy az önző hatalomba és gögbe, a nemzetéhez való hűség a sovinszta nagyralátásba, hivatalának tekintélye a személyes imperiálizmusba, úgy, ahogyan gyakran nagy egyházi kortársánál, Richelieunél.» «Az alattvalói engedelmesség és hűség azért nem akadályozza meg a magyar érseket, hogy uralkodóját ne figyelmeztesse hatalmának a magyar alkotmányban rejlő s esküvel biztosított korlátaira. A rendi magyar alkotmány alapján állva, tiszteletben tartja s tarttatja fölfelé és lefelé a nemesi rendnek jogait.» Ugyanakkor azonban a köznép sorsa is szívében fekszik és levelezése a bizonyíték reá, hogy *a jobbágyok igazának is önzetlen harcosa volt*. Szemében «a politika első-

sorban a nemzeti lélek gondozása, a magyarság kollektív tudatának pasztorációja: valóban *cura animarum*.» És «*a nemzeti fejlődés első feltételének a belső erkölcsi megtisztulást, a nemzeti közlélek komoly, semmit el nem palástoló diagnózisát, magára eszmélő önismeretét tartja*». Vajjon manapság nem ugyanezt sürgetné Pázmány?

A ma távlatában felettébb tanulságos és ösztönző Kornis Gyula tanulmányának ama részeit olvasgatni, ahol Pázmány Péter nyíltságáról és őszinteségéről, valamint akaraterejéről szól. «*Minden kétszínűség, véleménypalástolás, kettős viselkedés távol áll tőle, ami pedig a politikusnak rendszerint eredendő büne vagy később megszokott lelki kelléke*. Nézeteit mindig nyíltan és becsületesen nyilvánítja s ugyanezt másoktól is megköveteli. Semmi sem háborítja fel annyira erkölcsi valóját, mint a kétszínűség, az intrika, az «álorca». A kettős értelmű szavakat, a gyávaság e virágait, szíve mélyéből gyűlöli. A gondolat szabad és őszinte nyilvánítása szemében elemi erkölcsi kötelesség.» E tulajdonságainak forrása rendkívül fejlett *önérzete*. A méltóságérzet sokszor összeütközésekbe sodorja az ország nagyjaival. Ebből az értéktudatból ered feltétlen *kötelességérzete* is és ennek eszköze *kemény és szívós akarat*. «Mevolt benne az akarat hőseinek *bátorsága*, mely nem riad vissza semmiféle személyi vagy tárgyi ellenállástól.» «De mevolt benne az akaratzeninek másik jegye is: egész lényét, minden lelki erejét akarata tárgyára tudta *koncentrálni* s nem engedte figyelmét egyébre terelni.» *Loyolai Szent Ignác* lelki gyakorlatainak iskolájában megtanulta magát megfékezni s hevességét mérsékelni. E nagy akarat erővel lélektanilag együttjárt a szervező tehetség, amelynek annyi tanujelét adta. S küzdelmekben gazdag élete során szert tett mély *életbölcsestre* is, amelynek vele-

jét egyik munkájában maga is jellemezte. Az életbölcsestégnek három követelménye van: *a mult ismerete*, «a lett és mult dolgok emlékezése, mert azok fontolása szemessé teszi az embert a jelenvalókra», azután az *előrenézés*, «mert a jövőnd veszedelmek távoztatásában és reménylett jók megszerzésében áll nagy részre az okos gondviselés» és végül a *körültekintés*, «a jelenvaló cselekedetekben mindenfelé tekintés, mert az okos embernek szemesnek kell lenni, hogy színes tettetéssel meg ne csalassék».

Pázmány Péter nagyságát e beható taglalások után *Kornis* Gyula végül rövid, de annál beszédesebb történeti távlatban állítja elénk. S összefoglalóan azt mondja: «Nagy ember volt, mert több ember lakozott benne: lángoló hevű pap, bölcs államférfi, alkotó szellemű művelődéspolitikus, minden téren szervező talentum, lélekformáló szónok, éleseszű filozófus, ösztönös nyelvművész. Műveiből szellemének hol rengő lép-teit, hol könnyed szárnyalását érezzük. Szelleme nagy hullámokat vetett korában s ezek máig élő alkotásain keresztül belezajlanak jelenünk folyamába is».

Hálásak vagyunk *Kornis* Gyulának ezért a mély és maradandó értékű tanulmányért.

Cavallier József dr.

A Tudományos Akadémia életének sorsfordulata.

Esztenedeje ünnepelte a Magyar Tudományos Akadémia harmincéves foidulóját annak, hogy elnöki székét Berzeviczy Albert személyével töl-tötte be. Akkor, a századfordulón, e tisztség ellátására egy java életkora ellenére is már érdemes és előkelő multú közéleti férfiút választottak meg s ami elégedetlen hang e választás ellen felmerült, legfeljebb abból az aggodalomból táplálkozott, hogy

a tudomány csarnokában esetleg politikusi gondolkodás veszi át az irányítást. Berzeviczy Albert elnökségének első napjától kezdve bizony-ságot tett arról, amit azóta minden adódó alkalommal olyan nyomatéko-san hangoztatott, hogy politikai pályáján is a tudomány és irodalom szeretete és szívvel-lélekkel való szolgálata volt legfőbb és legigazibb eszménye. A közjogi és pártpolitikai kérdések zavarosából mély humanista műveltsége, emelkedett szelleme a tudás és művészet tisztább levegő-jébe vonzotta s amikor rá hárult a feladat és felelősség, hogy ezeknek otthonát tisztántartsa és előkelő érintetlenségében megőrizze: a feladat-ismeret és felelősségérzés legcsorbitatlanabb teljességével állt helyt azért, amit a legjobbak kívánsága tőle várhatott. Elnöki működése három évtizedéből csak az első esett a béke-éveibe, a másik kettő már a világfel-fordulásnak s a nyomában járó érték és erőszéthullásnak siralmas korszakához fűződik. De éppen ezekben az áldatlan időkben világított ki Berzeviczy hangosság nélkül is súlyos vezetői tekintélyének, kifinomult, valóban nyugateurópai tapintatának s a veszedelmes napi fordulatok közt is biztosan eligazodó érett bölcseségének valódi jelentősége és felbecsül-hetetlen értéke. Akadémiánk egész eddigi életidejének több mint egy negyede az, aminek irányítása az ő kezébe volt letéve. A távol jövő néző-pontjától majd érdeme szerint fogják látni és hálával fogadni hű és odaadó sáfárkodását legnagyobb szellemi javainkkal. Akadtak, akik merevséggel vádolták; a valóság pedig az, hogy az ú. n. «akadémikus» szellemnek nálánál fiatalabb képviselőiben is alig találkozott annyi megértés és hajlé-konyosság a változó idők színe és hangja iránt, mint őbenne. Tőle ered a hagyományápolásnak eddig legne-mesebb felfogása, mely hívő lélekkel,

biztos itélettel kívánja szolgálni a jó hagyományt, anélkül, hogy — egyed-árunak óhajtaná tekinteni.

Hajlott korával járó erőbeli hanyatlása most visszalépésre bírta. A válság csak még erősebb világitásba helyezte személyének nehezen pótolható voltát. A magyar tudományosság otthona József királyi hercegen találta meg azt, akire teljes bizalommal ruházhatja rá vezetésének gondját. A Palatinus-család évszázados szellemében épűgy megvan a kezeség arra nézve, hogy a kormányzat méltó kézbe került, mint a főhercegnek a magyarság sorsával és ihletéseivel jó és rossz idők során annyira összeforrt személyében. A megtiszteltetést örömmel köszöntő tudományos közvélemény bízvást azt reméli tőle, hogy a maga jószándékát és erélyét úgy fogja latba vetni a Tudományos Akadémia ügyéért, hogy csorbát ne szenvedjen az a szellem, melyet érdemes elődje kijelölt.

R—r.

A százéves Kisfaludy-Társaság.
(1836—1936.) Szerkesztette és a Társaság történetét írta Kéký Lajos. Franklín-kiadás.

Díszes kiállítású, tartalmas kötetel ünnepli a Kisfaludy-Társaság századik évfordulóját. Az 500 oldalas albumnak körülbelül felét foglalja el Kéký Lajos értékes történeti beszámolója, másik felét a jelenleg élő tagok dolgozatai töltik ki.

Nem lehet meghatottság nélkül olvasni az első félénk lépésekről, a tagok lelkesedéséről, a közönség lassan felébredő érdeklődéséről. «Jutalmazó Társaságnak» indul a «Kisfaludy». Pályatételeket tűz ki és a legjobbakat felolvassák az évi nagygyűlésen. Legtöbbször ma már névtelen költők kapják a jutalmakat, mégsem vesznek kárba az erőlködések. Az első években balladákra hirdetnek pályázatot. Akkor nincs sok

eredmény, de irodalmunk e hiányára felhívjuk a figyelmet s később Arany János költői tehetsége pótolja is a hiányt. Az első évtizedek lendülete, mozgékonytsága, mindig új tervei Toldy Ferenc nevéhez fűződnek. Neki köszönhető, hogy «Szépirodalmi Intézet»-t, majd Jósika Miklós segítségével «Nyilvánosjogú Intézet»-t fejlődik a Társaság. Már könyveket, sőt könyvsorozatokot adnak ki: műfordításokat, népdalgyűjteményeket, kritikai folyóiratot.

A szabadságharc után igen lassan kap új életre a Kisfaludy-Társaság. Végre Eötvös József báró és a körülötte csoportosuló írók veszik kezükbe ügyét s hamarosan sikert is érnek el. Ebben az időben kapcsolódik szorosabban a Társaság munkájába Arany János is. A virágzás Gyulai Pál elnökségének éveire esik. Ekkor tekintélyes vagyona van a Társaságnak, vállalatai virágoznak, kiadványai kelendők, tagjait jól változtatja meg.

Beöthy Zsolt elnöksége idején kezd megerősödni a «nem-hivatalos» irodalom, amely heves támadásokban érezteti fejlődését, különösen a választásokkal kapcsolatban. A háború és a forradalmak viszontagságai után Berzeviczy Albert a kettészakadt magyar irodalom egységesítését tűzi ki célul, amelyet igyekezett is megvalósítani a Társaság.

A most élő tagok dolgozatai méltók a nagy ünnephez. Természetesen nem lehet kívánni, hogy mind egyforma nagyértékű legyen, de a színvonal magas, a témák legtöbbször érdekesek és a tagok — kevés kivételtől eltekintve — büszkék lehetnek egymásra. A dolgozatok egy része visszaemlékezés a Társaság multjára, vagy valamelyik nagy alakjára, nagyobb része a tagok munkásságának arról a területéről közöl jó szemelvényt, amelyen legeredményesebben működtek.

Horváth János szellemesen magyarázza az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság keletkezését koruk irodalmi felfogásából. Az Akadémia létrejötte az 1800-as évek «litteratura» fogalmával magyarázható, amely a tudományt tartotta elsősorban fontosnak s ennek csak egyik része volt a mai értelemben vett irodalom. Az irodalom önállósodása, a tudománytól való elszakadása szervezeten a Kisfaludy-társaságban testesül meg. A nemzeti eszme kibontakozásában az Akadémia a magyar nyelvűség általánosabb elvét hirdeti, a Kisfaludy-Társaság már mélyebbre hatol: nemzeti eredetiséget (nemzeti szellemet) kíván az irodalomtól. Tudománytól független irodalom és nemzeti, magyar eredetiség: a Kisfaludy Társaság fennállásának két sarokköve. Ez egyúttal program is lehet. Nem a régi, sokszor már halott formákhoz kell ragaszkodni, hanem az állandóan változó és mindig új irodalomban kell megkeresni azt, ami magyar eredetiség s ennek kidomborítására ösztönözní az írókat.

A történelmi részt gazdag antológia követi, amelyben a Társaság ma élő tagjai adtak költeményt, novellát, esszét. Ez a gyűjtemény a mai magyar irodalom gazdag kollektív kiállítása.

A szépen kiállított impozáns kötetet az érdekes illusztrációk, különösen irodalomtörténeti portrék egész sora élénkíti. *Fábián István.*

Szántó György: Fekete éveim. (*Révai Testvérek.*) — «Látod, ez az. Miért nem vetited te ki például egy vak ember lelkének legbensőjét? Homeros és Milton miért írtak hősookról és istenekről, bünökről és elveszett paradicsomról? Miért nem írtak a vak emberről, aki talán nagyobb hőso Achillesnél és Agamemnonnál?» — Kassák kérdezi ezt Szántó Györgytől egy pesti beszélgetés folyamán. Vala-

hol a könyv második felében helyezkedik el ez a pár megvilágosító mondat, az ember odáig kételkedve és gyámoltalanul, kissé értetlenül és kissé bosszúsán olvassa ezt a rengeteg betűt, szemléli ezt a hibrid felületi vetkőzést. Nem érti, miért volt szükség erre az egész vaskos könyvre, honnan indult ez az életrajz, mely nem vallomás, csak annak leleplezése, amire nem vagyunk kíváncsiak. Ez az egy passzus világít meg mindent: innen és nem máshonnan indult a könyv: ebből a kis beszélgetésből, ebből a külső témafelvetésből. Nem valami belső szükségéből, nem a lélek parancsai nyomán. Mégis, még e pár mondat útmutatásának sem felel meg az író: külsőségeket tudunk meg a vak emberről, keveset beszél a lélekről, mely nem vakulhatott meg, sokat a testről, mely nem akarta tudomásul venni a vakságot, a férfiről, aki nem tiszta még «a homlokától fölfelé» sem. Az őszinteség a csak bőrfelület őszintesége, az írás pletyka és nem vallomástétel, nem közgyónás, mert nincs szerepe benne a lelkiismeretnek. A vak ember ujjai végigsimítanak a felületen, de nem görbülnek meg, hogy kitépjenek valamit az epidermis alól. Az író önmagának komornyikja ebben a regényben, illetve a találóból német szóval: Leibdienerre. Kiszolgálja a közönséget a maga hálózobatitkaival, bár kérdéses, hogy a közönség kíváncsi-e ilyen «titkokra». Zsugorian elírja az intimításokat a rossz értelemben vett utókor elől. A nagy író az ilyesmit alantas környezetének hagyja.

Amiről Szántó György beszélhetett volna: a fekete évek belső világa és vívódásai, a befelé forduló látás önvizsgálatai, a vak író alkotásainak rugói és útjai, a lélek szorongásai és a test szűkülése. Amiről beszél: a fekete évek dührohamai, a képzelet talajtalan cikázásai, a regényt elindító újságcikkek, a lélek szorongástalan-

sága, a test szükséglete. Ha a mondatok hangja beszélne arról, hogy éppen ez a vallomás, hogy az önéletrajz éppen ezt akarja, nem többet és kevesebbet, hogy az írás nem több, mint kiállítás: nézzétek, ez vagyok: fizikum, nem több; képzelet, nem több; léhaság, nem több; — érteni lehetne, talán kicsit szeretni is. De így a maga frivol léhaságában, izléstudatlan leleplezéseiben inkább illett volna egy színházi hatilapunk valamelyik rovatába, mint az író munkái mellé. Hacsak néhol érezni lehetne, hogy az ember aggódva és vizsgálódva maga rejtélyét kutatva figyeli az ösztön rezzenéseit, a könyv nem súrolná és nem lépné át a pornográfia határát. Így átlépi — nem erotikumban, hanem izléstelenségben bűnös. Ami pedig tisztán irodalmi szempontból talán mindennél nagyobb bűn: fölöslegesen az, ami. Elmondja életének összes kulisszáit, bármilyen poros bárasztalok, idejétmúltan romantikus züllések, szellemi ellenőrzések és nemesítések nélküli szeretkezések is ezek. De nem mondja, nem ismeri a mindennél fontosabb rugókat, a szellem legbelsején játszódó folyamatokat és sejtéseket, a végső lényeg néhány titokzatos jegyét, a lélek különös izzását, ami az emberben igazán ember és ami a művészen sokszorosan emberi. Aki ezt a könyvet írta, ebben az esetben élményeinek csak írógépeleje volt.

Az élő író életrajzának jogcíme lett volna az, ha magát levetkőzteti és megmutatja, ha önmagát veszi témának, tudva, hogy felelősséggel tartozik akkor is, mikor erről a témáról beszél. De jogcíme lett volna az is, ha korát és társadalmát, korának szellemi életét vetkőzteti le és mutatja meg, a vak ember a látóknak, akik kevéssé látnak. Szántó György ezt sem teszi. Az erdélyi irodalom számára baráti társaság, az erdélyi magyarság kompánia, mulatni tudó

és italt szerető urak. Milyen mércéje van az írókhoz és az emberekhez? — néhol lírai és néhol önző, sohasem kritikai, sohasem lélek mélyébe vágó és embert boncoló, szempontjai, a saját szűk szempontjai alig jut eszébe, hogy az egyénen túl ország is van. Aszerint ítél, hogy ki segítette, ki nem és ezt sem vallomásként mondja, hanem mint magától értetődő természetességet. Erdély mérhetetlenül kicsi helyet kap ebben a roppant terjedelmes könyvben, Magyarország még kisebbet, csak a kiadók irodáit, bőrfoteleit és néhány embert látni belőle, ami nagy baj nem lenne. De hogy az író nem kívánt, nem akart és nem tudott felfogni többet a kortárs népből és kortárs országból, a hiányzik nekünk ebből a könyvből és abból, akiről a könyv szól. A világot, amelyben él, ugyannyira felületén mutatja, mint az életet, amelyet él. Van néhány vád a könyvben, de a vádak mindig személyiek, a történetek sohasem lesznek jelenséggé, a magánügy sohasem válik közüggé, mert számára a közügy sohasem válik magánüggé.

Ahogy elmondja a mondanivalót, az meglehetősen méltatlan ehhez az íróhoz, aki inkább komponált, mint írt, aki a forma mániákusa a regényeiben. Itt szürkén és kevés jelenítő erővel folynak a mondatok, fölöslegesen sok a kávéházi tájszó, a «dink hadova», a «duma» és társaik. Az önéletrajznak is vannak írásművészeti igényei, hogy azt a Stradivari, a Bölcső, a Földgömb és a többiek szerzője nem vette észre, az alig érthető, hiányzik a lelegség az írásból, ahogy hiányzik a lélek a könyvből. Az embert ingató csapás, mely a festőből írótt csinált, válságos fájdalomla lehetett az egyéneknek. Az irodalom fájdalomla, hogy ebből a válságból, ebben az önéletrajzban nem az irodalom számára született mű.

Szabó Zoltán.

Dr. Juhász Kálmán : Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban. Cluj, Minerva r.-t. nyomása 1935.

A dr. György Lajos körültekintő szerkesztésében kiadott Erdélyi Tudományos Füzetek 76. számaként jelent meg dr. Juhász Kálmán becsületos gondossággal megírt tanulmánya, mely aránylag kicsi (19 lapnyi) terjedelme ellenére is mindenképen jól áttekinthető képet ad a Temesköz török hódoltságkorabeli művelődési állapotáról. Adósunk marad azonban annak közlésével, hogy mikor kezdi meg a török uralmát a Temesközben; de úgylátszik feltételezi olvasóiról, hogy azok ismerik a hős Losonczy Istvánnak, Temesvár utolsó királyi kapitányának tragédiáját, aki a leghősiesebb ellenállás után kénytelen mégis szabad elvonulás feltétele mellett feladni Temesvárat és vele környékét 1552-ben, mert az idegen zsoldos katonák féltvén bőrüket, lázadásukkal alkura kényszerítik a hős magyar kapitányt. A török ugyan csúfosan megszegte a megállapodást, mert az elvonulókat ígérete ellenére felkoncolta és borzalmas harcmodorával még azt is elérte, hogy a Temesköz másik fontos pontját: Lippát spanyol kapitánya minden ellenállás nélkül adta át a barbár ellenségnek. Így egy csapásra jutván e fontos területekhez, a budai tartomány (ejalet, pasalik) után megszervezhette a temesvári ejaletet is és ezzel megkezdődött a Temesköz népének tragédiája is.

Hogy tragédia volt a török uralom mindenfelé, amerre csak eljutott hazánk területén, azt minden különösebb nyomaték és él nélkül dr. Juhász is igazolja mindazzal, amit a Temesköz közigazgatásával, a közteherviseléssel, a birtokviszonyok és gazdasági élet ismertetésével nekünk elmond. Néhány helység nevének tisztázásával tömören foglalja össze

a már eddig is ismeretes irodalmi anyagot, a legrészletesebben hivatkozva forrásaira és az okleveles anyagra. A legszemléletesebben mutatja be a török igazgatásnak szinte hihetetlen centralizált voltát, a meghódított területek katonai szervezését, a legkülönbébb adókkal és szolgáltatásokkal sujtott lakosság keserves életét. Így nem csoda, hogy a lakosság megfogyott, a föld termőképessége alábbszállott és a földművelés egyre szűkebb korlátokra szorítkozván, a nép inkább az állattenyésztésre fanyalódott, de az állatállománya is a mind silányabbá váló legelők és fedett helyiségek (istállók, karamok) hiánya miatt tejesen elkorcsosult.

Csodálatos, hogy dr. Juhász tanulmányában nem emlékezik meg azokról a szörnyű emberrablásokról, amiket a törökök véghez vittek mindenfelé, ahová csak eljutottak. A török földesurak még a saját magyar jobbágyaikat is nem egyszer elhurcolták telepéseknek Thráciába vagy Boszniába. Állami és társadalmi szervezetük a rabszolgaságon nyugodott, hisz még feleségeik és szolgálóik nagy része is a rablott nők sorából került ki. Csak a XVI. században félmilliónál többre ment a rabszijen Törökországba hurcolt magyarországi lakosok száma. Uralmuk hazánkban egyszerűen emberirtás volt. Hazánk felszabadításakor az előnyomuló hadak Mohácstól Lippáig egy élő fát nem találtak és a fű oly magasra nőtt, hogy lovasság kényszerült rajta utat törni a gyaloghad számára. A Temesköz területén 1716 után össze-vissza 663 hitvány falu maradt ránk kb. 25.000 lakossal... Ezek mind Acsády Ignác adatai, kinek koszorúzott pályamunkáját: Magyarország Budavár visszafoglalása korában dr. Juhász úgylátszik nem ismeri, pedig ennek ismeretére is okvetlenül szükségünk van, ha a török világot Ma-

gyarországon meg akarjuk ismerni és ismertetni.

Azt írja Juhász, hogy egyes újabbkori történetírók a török uralmat derültebb világításban iparkodnak feltüntetni, mint a régebbi írók. Takács Sándor pl. ezt csinálta. Szekfü Gyula eléggé újabbkori történetíró, de nyiltan megírja nagy munkájának IV. kötetében (419. lapon), hogy a 200 esztendőös török uralmat mint a magyarság életének legnagyobb hátravetőjét kénytelen igen súlyosan elítélni. Dr. Juhász K. ilyen keményen nem nyilatkozik, ha nem is tart az egykorú krónikásokkal, kik a törököket «vérebeknek» nevezik. Ezt mi sem mondjuk, de igen azt, amit Acsády: «Politikai rokonszenvek és a törökök vallásbeli toleranciájáról táplált téves felfogás tartóztatják történetírásunkat, hogy igazi nevén nevezze a török uralmat». Ha ma élne Acsády, valószínűleg a leghűvösebb tárgyilagossággal jelentené ki, hogy trianoni összeomlásunk egyik főoka a törökök kétszázados uralma és lakosságpusztítása. Mert azt mindnyájan tudjuk, hogy a kipusztított magyar lakosság pótlására a török kiveretése után rengeteg idegent telepítettek be Habsburg királyaink. Ezek az idegenek (oláhok, szerbek) többnyire az ország széleit szállták meg és egységes tömegükkel, fajtestvéreikhez való közelségükkel elősegíthették a trianoni helyzetet.

Csak őszintén sajnálhatjuk, hogy egy velünk rokon türk népnek a rovására írhatjuk a mi óriási vérvesztésünket és trianoni pusztulásunkat. De hiába, ez a történelmi igazság, amelyet nem hallgathatunk el akkor sem, ha jelenleg rokonszenvvel is tekintünk a mai Törökországra. Az ilyen kis tanulmány, mint a dr. Juhászé is szerfölött alkalmas tehát arra, hogy ismét elgondolkozzunk azon: mit jelentett a török uralom hazánkban; milyen lehettek a mű-

veltségi állapotok nemcsak a Temesközben, de a török uralom alatt nyögő Magyarország többi részeiben és mennyire van okunk szívből ünnepelni ezt az 1936-os esztendőt, mely 250 éves fordulója Budavár felmentésének és vele a török uralom megszűnésének.

Mesterházy Jenő.

Barabás Gyula : Domáldi jegenyék. (Révai-kiadás.) — A két legnagyobb magyar matematikusnak, a Bolyaiaknak képzeletizgató és tragikus alakjai újabban több író t csábítottak arra, hogy regény vagy dráma hőseivé tegyék őket. Tabéry Géza *Szarvasbika* c. regénye (1925) kiváló részletei ellenére sem mondható sikerültnek, mert dagályosan modern nyelve és beteges erotikumának túltengése csökkenti értékét. Legújabban Miklós Jenő gyenge drámája még kevésbé közelítette meg a két lángész költői meglevenítésének nehéz feladatát.

Most Barabás Gyula vállalkozott erre, s regénye elnyerte a Révai-cég háromezerpengős Jókai-díját 375 pályamunka közül. Vajjon neki sikerült-e? Előszavában azt mondja: «Én hiszem, ilyenek voltak». Mi könyvének elolvasása után azt hisszük, hogy nem voltak ilyenek, legfeljebb ilyenformák.

Barabás az eléggé részletesen ismert két élettörténet sok eseményéből nem tud szervesen egységes regényt kerekíteni, hanem laza képsorozat ad a Bolyaiak életéből, úgy mint Tabéry tette. A képeket többnyire nagyobb, évekre terjedő időközök választják el egymástól.

Bolyai Farkas szerelmes egy magánslányba, ki nem lehet az övé, ezért dachból megházasodik. Domáldi birtokán él. Meghívják tanárnak Marosvásárhelyre. Megtartja székfoglalóját. János fia már tizenkét éves. A bécsi hadi mérnöki akadémiára megy. Farkas felesége megőrül és meghal. János Bécsben. Farkas új házassága ötven-

éves korában. János Temesvárt katonatiszt, elkészül az Appendix. Meglátogatja apját. Farkas második felesége is meghal; fia, Gergely már hat éves, a Tentamen megjelenik fia munkájával együtt. Így követik egymást párhuzamosan a filmszerű képek egészen a két hős haláláig. Csak két igazi alakja van a regénynek: az apa és fia, a többi elmosódott és jelentéktelen. A három asszony (a harmadik János asszonya) még valamelyes jellemvázlat, a többi csak azért van, hogy a két Bolyai valakinek elmondhassa gondolatait.

A főhiba azonban nem ez a vázlatosság és töredékesség, hanem az, hogy a szerző nem tudja igazán megragadni és megrajzolni a két kivételes és kicsinyes hajokkal küszködő emberben a lángészt. Természetesen nehéz költőileg megértetni, vagy csak éreztetni is a hozzá nem értő olvasóval a nagy mennyiségű problémákat, melyekkel egész életükben vívódnak (ez aligha is fog valaha sikerülni), de azért jobban ki lehetett volna domborítani Farkasnak sok színt játszó, rendkívüli egyéniségét s az egyoldalúbb, ridegebb Jánosét (az utóbbit különben jobban sikerült az írónak). Így csak két különcöt látunk bennük, kik közül az egyik eljut az örültség határáig. Féltékeny tudósi viszálykodásuk s elkeseredett emberi harcaik sincsenek erősebb vonásokkal rajzolva, inkább valami mélabús, lágy líraiságban olvadnak szét az események.

Sorsukat ő is, mint előtte mások, jelképes magyar végzetnek tünteti fel: a kicsinyes, meg nem értő, érzéketlen magyar környezet elfojtja, megöli a lángészt. Ez az általánosság vált nézet sem igaz, noha maga Bolyai Farkas is hangoztatta. Hány magyar lángész érvényesült sokkal mostohább viszonyok közt? Bolyai Farkas sok kitüntetésben és köztiszteltetésben részesült hosszú életén keresztül.

János is ragyogó pályát futhatott volna be a katonaságnál, hol igen nagyra becsülték, s így mint tudós is könnyebben juthatott volna hírnévre. Különben ő szinte gyermekkorában külföldre került, s nem kellett a hazai elmaradottsággal küzdenie. Hogy könyvüket nem vették? Hát ma hány példány kél el egy felsőbb matematikai problémákkal foglalkozó könyvből? Tragikumuk nyugtalan, háborgó, túlzásokban izzó szellemükből és jellembeli hibáikból fakadt. Ha elérték volna is Gauss hírnevét és állását, bizonyára akkor sem lettek volna elégedettek és boldogok.

A regénynek vannak sikerült részletei, a szerző nem egyszer árul el tehetséget és mélyebbre ható lélekletést, s főként a lírai hangulatok festése terén. Egy helyt azt mondja, hogy Bolyai Farkas hegedülése olyan hatást kelt, «mintha őszevi alkonyban, csöndesen szemerkélő esőben valaki bandukolna hosszú jegenyesoron végig, mely ismeretlen falunak visz». Ilyen hangulat nagyon sok van a regényben, sőt az egésznek ilyenféle mélabús líra az alaphangja. Ezen a húron legszívesebben játszik a szerző, azért legjobban sikerülnek neki a búsongó tépelődés, a lelki magánosság, az elmúlás és hanyatlás hangulatos lélekrajzai.

Mindenesetre figyelemre méltó munka s érdekes olvasmány, de még mindig nem a Bolyaiak igazi regénye.

Szinnyi Ferenc.

Mai Német Dekameron.

(*Nyugat-kiadás.*) Három nemzedék kézfogásából ad izelítőt a Dekameron: Richarda Huch romantika-hanyatlásától Heinrich Mann vagy Hermann Broch századvégi nostalgiján át Ebermayer férfias fiatalságáig. Tíz nevet akar reprezentálni, kiszakítva őket az új próza ezerféle ágazó teljességéből. Nemcsak merész,

de egyben bátor feladat is. Különösen akkor, amikor csak a Bevezetésben említett írók közül Kästner és Klaus Mann novellái kimaradtak, noha előbbi dinamikus képei s utóbbi drámai feszültségű «rajzai» szinte kínálkoznak a nyelvi-átformálásra. Tíz novellával szimbolizálni a német prózafejlődés új útjait, igen nehéz s ezért is minden ilyen vállalkozás már önmagában hordja azt, hogy nem lehet tökéletes. Turóczy-Trostler, a Dekameron összeállítója a bevezetésben megrajzolja nagy vonásokban a modern német próza irányvonalát. Tanulmánya, akárcsak a novellákat megelőző kis «írói arckép», többnyire találó, bár kissé több kritika nem ártott volna ezekben sem. A novellák közül különösen Thomas Mann mesteri lélekrajza Schillerről (*Nehéz órában*) mélyen művészi alkotás s fordítása az eredetivel vetekszik. A sikerültebbek közé tartozik a szimpatikus Ebermayer neoklasszicizáló elbeszélése (*Krözus álma*) és Stefan Zweig *Története a Genfi-tó mellől*, melyben az emberiség lelki összeomlását teszi egy pillanatfelvétel tárgyává. Nem elég változatos és gazdag ezeknek a novelláknak témaköre; többnyire még mindig a világháborút variálják, így majdnem a felében ez a fő- vagy mellékselekvény tárgya, bár Vring *Aube hadnagyában* sok erő és lendület van s a hangulatkeltés művészetét sem lehet tőle megtagadni; vagy a ma már szerencsére elvirágozott freudista lélekanalizist művelik; ilyen a kötet másik része, így a Broch komplexumos *Hazatérése*, melynek nem tudjuk, hogy vontatott megindulása vagy érthetetlen befejezése a bosszantóbb; Werfel *Lépcsője* sem különösebben, mert egy percig sem tudunk hinni Francine érzései komolyságában vagy javulási szándékában. Arnold Zweig miniatűrjében (*Szinbád meg az aggastyán*) is egy, ma már közkedvelt témát dolgozott fel: az apák

kiszípolozzák önfeláldozó fiaikat. A téma, amilyen igazságtalan, époly hazug is: semmi lélektani logikusság nincs benne. Süskind novellává zsugorodott regényötletében (*Élet hármában*) életszerűbb, de csak témafelvetésében van merészség s nem annyira a feldolgozásban vagy megoldásban. A novellagyűjtemény — melyet a tíz író fényképe és autogramma díszít — műfordításai sikerültek s határozott művészi becsvágyról tesznek bizonyosságot. Kár, hogy a novellák témái szellemükben nem elég újak s nem állanak, egy-két kivétellel, elég közel a ma érdeklődési köréhez. Ez okozza azt is, hogy az egész uralkodó szelleme nem tesz elég friss benyomást és nem ér el ugyanilyen hatást.

Kozocsa Sándor.

Joseph Hergesheimer: Az estélyi ruha. Athenaeum kiadás.

Mikor Balzac megírta a harmincéves asszony történetét, bizonyára nem gondolta, hogy jönni fog utána egy könnyed, amerikai «best seller», aki — hogy némi különbség legyen — megírja a negyvenéves asszony szerelmi történetét. Nem túlságosan sikerült ez az új változat. Nemcsak azért, mert ezt a kérdést a maga korában Balzac sokkal több figyelemmel és ízléssel intézte el, hanem azért is, mert ez a történet, így ahogy Hergesheimer megírta, nem méltó sem az ő viszonylagosan jó írói nevéhez, sem az öregedő asszony szerelmi portréjához. Nem az ifjúságához ragaszkodó, de már korosodó szépaszszony, hanem az örök kokott regénye ez, akihez Ninát egyébként nemcsak férje, de saját felnőtt gyermekei is hasonlítják.

Hergesheimer Az Estélyi Ruhában igényes író akart lenni, de, sajnos, csak az maradt, ami: az amerikai középosztály szórakoztató, könnyedén elmés írója. Regénye Mulford Prentice optimista filozófiájának

egyik tételét, — hogy új ruhában új gondolatok és érzések szállják meg az embert, — akarta kihangsúlyozni és illusztrálni, de ehelyett egy meglepően laza erkölcsű asszony, egy kikapós, de jámbor és korlátolt férj és egy ugyanilyen alaptónusú társaság rajzát adja. A nemes kezdet, a pompás Ishtarre-ruhát viselő s új érzésekkel felgyúlt asszony élete és a többieké is, a végén közönséges szerelmi problémává válnak, aláhúzza a vágyakat s fellobbanó ösztönök játékát.

Az egész regényben nem látni tisztán, mit akar Nina. Illetve azt látni, hogy minden akar lenni, csak nem tisztességes. «A tisztesség butaság és bűn.» Ezt gondolja Chalke-ról is s ezen rajta veszt. Mert Chalke puritán, korrekt férfi, aki nem hajlandó aljasságra. Nem hajlandó szeretni a más asszonyát, amíg az törvény szerint nem az övé és igenis fennakad azon, hogy megcsókolja-e az asszonyt a férje házában. Ezzel szemben Nina? Az új erkölcsű, új szerelmű, Ishtarre-ruhás Nina, akit alig takarnak a selymek, ezen a csekélységen igazán nem háborodik fel. Mert Nina olyan, amilyen, bármint köntőrfalaz is az író. Ilyennek született, ilyen volt már Chalke nemes és mély szerelme előtt és alighanem ilyen marad azután is, ha már a bolondos, «korrekt», halált választó szerető emléke megfakult állhatatlan szívében.

Az olvasó méltán kérdezhetné az írot, miért hát e nagy apparátus? E háromszáz oldalas védőbeszéd és bizonyítás? Miért e hazug és képmutató színészkedés Nina becsületéért? Hiszen Ninát nem Chalke váratlan halála teszi tönkre, hanem önmaga. Nem Chalke tartózkodó, nemes szerelme adatja oda neki magát, hanem Nina határtalan, korlátokat nem ismerő szekszualitása. Chalke csak a házasság után akarja s Nina az, aki erőszakkal és ravasszággal rendez

éjszakai fürdést a tóban. Szerelmi életében nem Chalke volt az első, úton-ütfélen csókolózott s most, a végén, mégis érintetlenséget játszik a negyven viharos évével? Most mégis a Chalke nevét suttogja, amikor már megölte?

Sorsa s élete nem tud meghatni s inkább ellenszenvet, mint vonzalmat kelt. Inkább szörnyűködést és utálatot, mint sajnálkozást. Hogy beteg, bűnös és rossz erkölcsű, azt mindenki látja, aki hosszú ál-töprengésekkel teli életét elolvassa, csak azt nem sejtí senki, hogy az író miért írta meg így, vagy ha így írta meg, miért kér részvétet számára s miért állítja úgy be az amerikai társadalom életébe, mintha ott mindenki Nina volna és minden tisztességes asszony így oldaná meg negyven felé a múltó élet és szerelem problémáját s úgy tenné túl magát rajtok, hogy egyszerűen és gondolkodás nélkül az első férfinak adja magát.

Zaka Sándor.

Tamás Lajos : Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia. Az utódállamok tudományos irodalma közül talán egyben sem figyelhetünk meg oly görcsös ragaszkodást *vélt* igazságokhoz, mint éppen a románokéban. Vélt igazság volt u. i. a románoknak a rómaiaktól való származása, mende-mondán alapult az a hitük is, hogy Trajanustól Dáciába telepítve ott magukat Kr. u. 270-től napjainkig fenntartották, nyelvetöltve a népvándorlás zivataros hullámainak. De a kacsalábon forgó vár csak épült-szépült s a mese-mondók jutalma az volt, hogy Trianon a meséből valóságot varázsolt. *Tamás*-nak már csak az a feladat jutott osztályrészül, hogy a tudós higgadságával és páratlan felkészültségével regisztrálja az igazságot. Nem támad és nem véd, hanem rámutat

arra, hogy a tudománytól merőben idegen szempontok akadályozták meg eddig a kutatókat annak felismerésében, hogy nem elég egy esetleges dáciai romanizmus továbbélésének megbizonyítása, hanem szükséges még pl. annak bebizonyítása is, hogy ez a romanizmus nyelvileg és fajlag azonos volt a balkáni romanizmusnak azzal az ágával, amelyből csak az V—VI. sz.-ban az ősoláhság fejlődött. *Tamás* könyve joggal elvárhatja nemcsak a szakember, hanem a nagyközönség érdeklődését is. Hiszen a román-probléma egyike a magyarság megoldatlan problémáinak is. *Clauser Mihály.*

Komlós Aladár : Néró és a VII.
(*A. Pantheon-kiadás.*)

«Ez a könyv nem riport, hanem regény» — figyelmeztet Komlós Aladár. — «Az iskola, amelyet leír, nincs meg a valóságban, az események, amelyeket elbeszél, nem történtek meg.» Ez a néhány sor tulajdonképpen azt akarja mondani, hogy «minden leányiskolában megtörténhetik, ahol férfitanárok tanítanak.» A szerző a regénye végén össze is foglalja jótanácsait, egyik hősének kijelentésében: «Nem szabad sohasem elfeledni, hogy aki virágokkal zsufolt helyen él, könnyen halálos mérgezést kaphat a virágok illatától». Végző következtetése az, hogy leányiskolában nők tanítsanak. Ez régi problémája a közoktatásügynek, regényben először s talán nemcsak nálunk, *Komlós Aladár* foglalkozik vele.

Komlós ismeri a tanárt, a tanulót, az iskolát. Vannak alakjai, akik már régóta ismerőseink: itt is, ott is láttuk őket, s most megint találkozunk velük, a szerző éles megfigyelőképessége, élethű rajza jóvoltából. A tanári szoba levegője is egészen az életből való, a kollégák portréi általában jól elütnek egymástól s ugyanilyen gazdagságot tapasztalunk a «leányfejek» egyénítésében is. Legalább egy tucat tanulóleányt látunk magunk előtt, életvalóságban. Már az elbeszélés zavartalan hangja, folyamatossága, drámaisága meglepően jó, a mozzanatok, gyakran bravuros kergetőzéssel, kiszögellésekkel és ugrásokkal, szervesen kapcsolódnak. Igaz, néhol egy kis stilizáltságot is érzünk a sorok közt, ez a tételnek olyatén kihangsúlyozásából származik, aminőt idéztünk. A szerző minden szóval takarékoskodik, bizonyos józan ihlet vezet a kezét, viszont elég bőbeszédű a helyzetek rajzában, egy kis fölény ízével.

Komlós Aladár ifjúsági regénye, a *Római kaland* után jelentékeny haladást mutat. Igaz, amott tanult anyagot váltott fel a valóságra, nagy idők messzeségéből, s éppen a nagy tanultság kötötte kissé a regényíró fantáziáját abban, hogy a «helyszíni szemle» teljes illuzióját keltse bennünk. Itt már a való életben jár s ez az élet meg is marad életnek.

A regény mindvégig előkelő színvonalon foglalkoztatja érdeklődésünket s nem olvad össze átlagolvasmányaink kérészetű anyagával emlékezetünkben. *Vajthó László.*